

The expressive potential of the elliptical sentences in political discourse is studied here. The condensed form of presentation of text using the elliptical constructions is possible due to the activation of the pragmatic and linguistic presuppositions and it aims to reduce the elements of the plan of expression, not bearing the additional function of informing or influence in political communication. Using the elliptical constructions helps to draw attention to key points.

The features of the usage of interrogative, exclamatory and negative sentences in the political discourse are analyzed. The types of repeats are described and their functional purpose is considered. It is found out that at all levels of the organization of political text, the repetition of individual elements or their compounds contributes to the expression of the expressed emotion is text-forming factor concentrated around other components.

Key words: political discourse, expressive, expressive syntax, subjective modality, the impact mechanisms.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2018 р.

Прийнято до друку 23.11.2018 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Н. Ф. Грозян (Київ)

УДК 81'376

**СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ДЕТЕРМІНАНТІВ ПРИЧИНИ
(НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)**

Наукові пошуки, спрямовані на виявлення загальних тенденцій у взаємодії лексико-граматичних класів слів, закладають підґрунтя для створення теорії мови та з'ясування окремих її аспектів. Дослідження різних мовних одиниць в аспекті їх внутрішніх і зовнішніх ознакових зв'язків є одним із найперспективніших напрямків у сучасній лінгвістиці. Питання взаємодії одиниць різних класів передбачає з'ясування характеру їхніх ознак, взаємозамінюваності їхніх складників в окремих умовах функціонування, а також сполучуваності слів у структурі речення. Саме тому дослідження детермінантів у семантико-синтаксичній структурі речення є сьогодні актуальним, адже сприяє глибшому проникненню в механізм функціонування синтаксичного рівня загалом і окремих одиниць зокрема.

У сучасному мовознавстві проблемам структурно-семантичної організації речень присвячено чимало досліджень. Упродовж останніх десятиліть в україністиці це питання розробляли І. Вихованець, М. Вінтонів, В. Гумовська, А. Загнітко, В. Русанівський, О. Леута, Н. Баландіна, Т. Масицька, І. Овчиннікова та інші науковці. Проблема функціонування детермінантних компонентів у семантико-синтаксичній

структурі речення присвячено праці таких дослідників, як К. Городенська, Н. Іваницька, Л. Руденко тощо.

Метою роботи є аналіз семантико-синтаксичних особливостей детермінантів причини. У межах поставленої мети заплановано розв'язати такі завдання:

- 1) дати загальну характеристику детермінантів причини;
- 2) проаналізувати й систематизувати причинові детермінанти в морфологічному аспекті;
- 3) класифікувати детермінанти причини за семантичними ознаками.

Матеріалом дослідження обрано сучасні публіцистичні тексти як такі, що найяскравіше відбивають живе мовлення, слугують віддзеркаленням усіх тенденцій в українській мові. Масив текстів ЗМІ є своєрідним індикатором соціальних змін і водночас інструментом для здійснення впливу. Мовлення публіцистики різноманітне, насичене багатьма синтаксичними конструкціями, а тому являє собою цінний матеріал для лінгвістів. Прагнення ЗМІ бути переконливими спричинює наявність значної кількості аргументів і з'ясування обставин подій. Саме тому детермінанти причини є невід'ємним атрибутом текстів мас-медіа.

Наявність у реченнях детермінантних компонентів не передбачена семантико-синтаксичною валентністю предиката, проте саме вони є одним із засобів семантичного ускладнення простого елементарного речення й зумовлені комунікативними настановами висловлення та функціональною спрямованістю реченнєвої синтаксичної конструкції загалом.

Детермінантні члени речення зі значенням причини репрезентують таку реальну подію, яка слугує умовою для реалізації іншої події, указаної в реченні. З погляду граматики детермінанти причини є корелятами адвербіальної причинової синтаксеми. Причиновість – це одна з основних категорій зумовленості, тому інші різновиди детермінантів (мети, допусту, умови) можуть тяжіти до неї, виражаючи деякою мірою значення каузуальності.

Причиновим синтаксемам притаманна така сукупність диференційних ознак: передування у плані часової перспективи, реальна модальність, а також пов'язана з певним явищем властивість породжувати наслідок [Вихованець 1993: 273]. Причинові мінімальні синтаксичні одиниці можуть бути реалізовані низкою семантичних, морфолого-синтаксичних і морфологічних варіантів. За даними О. Межова, основними морфолого-синтаксичними варіантами їх є прийменниково-відмінкові форми, з-поміж яких домінують сполучення прийменника *через* з іменником у формі знахідного відмінка [Межов 2012: 276], наприклад: **Через** збільшення цін на пальне зростатиме ціна на продукти харчування (Головні аграрні новини. – 06.02.2018). Речення з детермінантами причини передбачають зв'язок двох подій, за якого

одна з них слугує підставою, що зумовлює чинник, достатній для реалізації другої події.

Адвербіальними причиновими синтаксемами, що корелюють з детермінантами причини, є такі прийменниково-відмінкові форми:

1) *через + знахідний відмінок*: **Через страйк** наземного персоналу в кількох аеропортах країни авіакомпанія „Lufthansa” скасовує близько половини з 1600 рейсів, запланованих на 10 квітня (Німецька хвиля. – 09.04.2018);

2) *завдяки + давальний відмінок*: **Завдяки реформам** ми підвищимо якість життя громадян, а Україна займе достойне місце на мапі Європи та світу (Урядовий портал. – 27.04.2017);

3) *від + родовий відмінок*: У лікарні в Індії **від нестачі кисню** загинули 60 дітей (Кореспондент. – 13.08.2017); **Від несподіванки** Кононенко та Березенко змінилися на обличчях (Українські національні новини. – 14.07.2017);

4) *з + родовий відмінок*: Той з **переляку** втік (Українські національні новини. – 12.09.2017);

5) *за + знахідний відмінок*: **За крадіжку** чоловікові загрожує до восьми років позбавлення волі (Сьогодні. – 23.08.2018);

6) *за + орудний відмінок*: **За роботою** він геть забув про обід (Телеграф. – 23.10.2015);

7) *внаслідок + родовий відмінок*: **Внаслідок конфлікту** один з учасників отримав кульове поранення ноги (Zaxid.net. – 19.03.2018);

8) *у/в результаті + родовий відмінок*: **У результаті вибуху** в будівлі сирійської кримінальної поліції на трасі Дамаск-Дейр-ез-Зор загинуло 11 осіб, серед яких є кілька російських найманців ПВК „Вагнера” (ТСН. – 05.11.2018);

9) *у зв'язку з + орудний відмінок*: **У зв'язку з** несприятливими погодними умовами, сильними **заметами** працівниками ДАІ обмежено рух на автодорозі Одеса-Б. Дністровський-Монаші та рух на автошляху М-15 Одеса-Рені, на ділянці Ізмаїл-Болград. (Урядовий портал. – 07.01.2015);

10) *у/в силу + родовий відмінок*: **В силу цих** юридичних обмежень у випадку з ВТБ банк (Україна) маємо суттєві обмеження щодо реалізації цього плану (Економічна правда. – 08.11.2018);

11) *з приводу + родовий відмінок*: **З приводу** призначення міністрів тривають справжні політичні торги (Телеграф. – 12.07.2018);

12) *з нагоди + родовий відмінок*: **З нагоди Дня захисника України** в Києві відбулися урочисті заходи (Телеканал „24”. – 14.10.2018);

13) *з огляду на + знахідний відмінок*: **З огляду на важливість** геополітичної обстановки в басейні Чорного моря, продовжується розвиток військового співробітництва з Туреччиною, як стратегічним партнером України (Генеральний штаб ЗСУ. – 16.05.2016);

14) *зважаючи на + знахідний відмінок*: **Зважаючи на стабільну** і прогнозовану фінансово-економічну **ситуацію** в країні, всі соціальні

платежі, допомоги, пенсії, зарплати та інші виплати будуть здійснюватися вчасно, у повному обсязі і без жодних обмежень (Українська правда. – 26.11.2018);

15) на підставі + родовий відмінок: **На підставі заяви** нардепів Нацполіція відкрила кримінальне провадження за фактом бійки у ВР (Телеканал „1+1”. – 15.11.2016).

Кожна з причинових синтаксем у семантичному аспекті слугує для вираження певних відтінків значення. *Через + знахідний відмінок* може передавати власне значення причини або причини з негативним відтінком: **Через морози** в Києві розгорнуть 24 додаткові пункти обігріву (Українські національні новини. – 22.02.2018) – нейтральне значення причини (створення пунктів обігріву не є негативним наслідком); **Через розмаїття** клінічних форм і несвоєчасне **звернення** до фахівців інколи нелегко діагностувати ентеровірусну інфекцію (Телеграф. – 12.11.2014); **Через загострення** ситуації на кордоні з Румунією на Закарпаття направлено додаткові резерви Держприкордонслужби (Закарпаття. – 24.11.2018) – негативний відтінок (причина, що змушує припинити щось, відкласти дію або чинить перешкоди). Так само негативне значення мають причинові синтаксеми *за + знахідний відмінок* і *за + орудний відмінок*, причому друга є рідко вживаною й називає зазвичай певні перешкоди: **За вчинення** розбійного нападу, який мав місце 03.01.2017 р., <...> (Київ оперативний. – 03.01.2017); **За розмовами** вони й не помітили, як промайнув час (Телеграф. – 14.05.2011). Такі синтаксеми можуть указувати на причини неусвідомленої діяльності суб'єкта, зумовленої рисами його характеру, його фізичним чи емоційним станом.

Завдяки + давальний відмінок називає причину, що сприяє певному наслідку, становленню дії, тобто сприятливу причину: **Завдяки** спільним зусиллям плани та задуми перетворюються у реальні справи (Полісся. – 06.12.2018).

Додаткового значення витоків явища, його походження надають реченню прийменниково-відмінкові форми *від + родовий відмінок*, *з + родовий відмінок*: **Від холоду та голоду** рятують лелек у Чернівцях (Чернівецький промінь. – 19.03.2018); **З переляку** п'яні водії намагались утекти (Zaxid.net. – 29.11.2011). Такі кореляти детермінантів називають причини, які викликають зміну стану суб'єкта внаслідок прояву емоцій, або негативні наслідки дії, що не залежить від волі суб'єкта.

Внаслідок + родовий відмінок, *у/в результаті + родовий відмінок* охоплюють значення результативної причини, націлені на кінцевий результат: **Внаслідок обстрілів** два військовослужбовці Об'єднаних сил отримали поранення (УНІАН. – 04.11.2018); **У результаті нападу** смертниці у Тунісі поранено 20 осіб (Українські національні новини. – 30.10.2018).

У зв'язку з + орудний відмінок акцентує на взаємопов'язаності явищ, обґрунтовує причини. Такі детермінанти є надзвичайно

продуктивними в офіційно-діловому стилі мовлення, звідки потрапляють до публіцистичних текстів у вигляді посилань на закони, нормативні акти, постанови тощо: **У зв'язку з надходженням** повторного повідомлення про замінування приміщення Шевченківський районний суд м. Києва припинив свою роботу (Телеграф. – 09.08.2010). До часто вживаних належать також прийменниково-іменникові одиниці з *приводу* + *родовий відмінок* і з *нагоди* + *родовий відмінок*, які виражають мотив або привід, тобто обґрунтовують причину: **З приводу приїзду** до Києва уболівальників з різних країн поліція застосовуватиме багаторівневу систему захисту (Главком. – 12.05.2018). Обов'язкову, імперативну причину виражає мінімальна одиниця *у/в силу* + *родовий відмінок*. Вона має значення причини як об'єктивної закономірності й зазвичай трапляється в публіцистичних і наукових текстах, а в художніх малопродуктивна: **У силу різних обставин** наш договір з „Інтером” втратив свою силу. Ми знаходимося в стадії переговорів щодо укладення нового договору. Однак, **в силу різних причин** переговори носять складний характер (Економічна правда. – 27.06.2017). Часто вживаними в публіцистичних текстах є причинові одиниці з *огляду на* + *знахідний відмінок* і *зважаючи на* + *знахідний відмінок*, яким притаманне значення урахування чи обґрунтування: **З огляду на останні події** Україна також потребує здійснення негайних дій щодо забезпечення антикорупційних заходів, які були зроблені у рамках попередніх реформ та забезпечити подальший прогрес (Укрінформ. – 20.12.2017). Відтінок канцеляризму має прийменниково-іменникова одиниця *на підставі* + *родовий відмінок*, яка потрапляє до текстів ЗМІ з офіційно-ділової сфери: **На підставі показань** родичів суд ухвалив рішення <...> (Цензор.нет. – 10.01.2010).

У морфологічному аспекті причинові синтаксеми репрезентовано кількома обставинними прислівниками, які визначають причину дії, процесу чи стану: *згарячу*, *здуру*, *зозла*, *зопалу*, *спросоння* тощо. Подібно до попередніх різновидів вони мають підґрунтям причинові семантико-синтаксичні відношення. Прислівники як виразники детермінантів посідають друге місце за частотою вживання в текстах після прийменниково-іменникових конструкцій: **Зопалу** Сергій навіть не зрозумів, що ліва нога відірвана (Новини Житомира. – 26.02.2016); **Тоді згарячу** військові заявили, що знайшли літаючий диск (Телеграф. – 09.08.2010).

Зрідка роль детермінантів причини виконують дієприслівники: *розуміючи*, *знаючи*, *вдаючи*, *міркуючи*, *зрадивши*, *бачачи*, *почувши*, *надивившись*, *напрацювавшись*, *не побачивши* тощо: **Зрозумівши** це остаточно, я перестала ходити на мітинги (Тиждень. – 13.07.2017); **Розуміючи** можливі негативні наслідки, потрібно об'єднуватися і вирішувати цю ситуацію (Молодь України. – 09.11.2004); **Почувши** крики дітей, Ілля не вагаючись стрибнув у крижану воду... (Сміла. – 30.03.2018).

На відміну від прислівників, детермінанти, репрезентовані дієприслівниками, не виражають безпосередньо значення причини. „Ці віддієслівні деривати стають причиновими засобами у відповідних мовленнєвих умовах, тому вони більше тяжіють до сфери мовлення, а не мови. Виражена дієприслівником мінімальна семантико-синтаксична одиниця позначає змістові відношення між двома семантично елементарними реченнями, вказуючи на причину другого явища, що передає незгорнуте речення з предикатом-дієсловом в особових формах” [Межов 2012: 278 – 279]: **Повідомивши** про замінування храму, зловмисники зірвали богослужіння УПЦ (Телеграф. – 07.06.2010); **Не помітивши** збитого пішохода, водій залишив місце ДТП (Вінницька газета. – 11.01.2013).

Варто зазначити, що незважаючи на синтаксичну незалежність детермінантів у реченнєвих конструкціях, можна спостерігати семантичний зв'язок між детермінантним компонентом й іншою частиною речення, який виявляється на рівні причинових семантичних відношень.

Аналіз детермінантів причини за семантичними ознаками дає змогу виокремити такі групи: значення причини з негативним наслідком; неусвідомленої діяльності суб'єкта, зумовленої рисами його характеру, його фізичним чи емоційним станом; сприятливої причини; такої, що викликає зміну стану суб'єкта в результаті прояву емоцій або негативних наслідків дії, яка не залежить від волі суб'єкта; результативної причини, націленої на кінцевий результат; імперативної причини та зі значенням обґрунтування.

Усі виявлені в текстах детермінанти причини вирізняються відтінками лексичних значень і комунікативних функцій. Семантичне розмаїття причинових детермінантів зумовлює використання різних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць, серед яких найпоширенішими є прийменниково-відмінкові форми. Також детермінанти причини репрезентовано обставинними прислівниками та дієприслівниками.

Взаємодія граматичного та лексичного потенціалу детермінантів причини сприяє побудові найрізноманітніших речень і вираженню багатьох відтінків значень. Оскільки детермінанти причини використовують у різних функціональних стилях, **перспективним** може бути здійснення порівняльного аналізу щодо вживання цих одиниць у різних сферах мовлення. Спостереження за механізмами функціонування причинових детермінантів і варіантами їх сполучуваності в реченні дозволять поглибити теоретичні відомості про семантико-синтаксичну структуру українського речення.

Література

Вихованець 1992 – Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія / І. Р. Вихованець. – К. : Наук.

думка, 1992. – 222 с.; **Вихованець 1993** – Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.; **Городенська 1991** – Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.; **Межов 2012** – Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.; **Плющ 2010** – Плющ М.Я. Проблема відокремлення і відокремлених компонентів речення (семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти) : навч. посіб. / М. Я. Плющ. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 92 с.

Грозян Н. Ф. Семантико-синтаксичні особливості детермінантів причини (на матеріалі публіцистичних текстів)

У статті на матеріалі сучасних публіцистичних текстів розглянуто семантико-синтаксичні особливості детермінантів причини. Порушено питання взаємодії одиниць різних класів, взаємозамінюваності їхніх складників в окремих умовах функціонування, а також сполучуваності слів у структурі речення. Зазначено, що наявність у реченнях детермінантних компонентів не передбачена семантико-синтаксичною валентністю предиката, проте зумовлена комунікативними настановами висловлення та функціональною спрямованістю реченнєвої синтаксичної конструкції загалом.

У результаті аналізу фактичного матеріалу встановлено, що основними морфолого-синтаксичними варіантами детермінантів причини є прийменниково-відмінкові форми. Також причинові синтаксеми репрезентовано обставинними прислівниками, які визначають причину дії, процесу чи стану. Зрідка роль детермінантів причини виконують дієприслівники.

Аналіз детермінантів за семантичними ознаками дає змогу виокремити кілька груп, які вирізняються відтінками лексичних значень і комунікативних функцій. Семантичне розмаїття причинових детермінантів зумовлює використання різних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць.

Ключові слова: детермінант зумовленості, детермінант причини, причинова мінімальна одиниця, причинова синтаксема, публіцистичний текст.

Грозян Н. Ф. Семантико-синтаксические особенности детерминантов причины (на материале публицистических текстов)

В статье на материале современных публицистических текстов рассмотрены семантико-синтаксические особенности детерминант причины. Затронуты вопросы взаимодействия единиц различных классов, взаимозаменяемости их составляющих в отдельных условиях функционирования, а также сочетаемости слов в структуре предложения.

Отмечено, что наличие в предложениях детерминантных компонентов не предусмотрено семантико-синтаксической валентностью предиката, однако обусловлено коммуникативными установками высказывания и функциональной направленностью предложенческой синтаксической конструкцией в целом.

В результате анализа собранного фактического материала установлено, что основными морфолого-синтаксическими вариантами детерминантов причины являются предложно-падежные формы. Анализ детерминант по семантическим признакам позволяет выделить несколько групп, которые отличаются оттенками лексических значений и коммуникативных функций. Семантическое разнообразие причинных детерминантов предопределяет использование различных минимальных семантико-синтаксических единиц.

Ключевые слова: детерминант обусловленности, детерминант причины, причинно минимальная единица, синтаксема причины, публицистический текст.

Hrozian Nina. Semantic-syntactic peculiarities of the determinants of cause (based on the materials of journalistic texts)

The paper covers semantic-syntactic peculiarities of the determinants of cause on the materials of present-day journalistic texts. The following is discussed in the paper: the interaction of the units of various classes, the interchangeability of their components in some conditions of functioning, the combinability of words in a sentence structure. It is underlined that the availability of determinant components in a sentence is not envisaged by a semantic-syntactic valence of predicate, but it is explained by communicative notes of the statement and by the functional orientation of a sentence syntactic construction in general.

As a result of the analysis of the collected factual material, it has been established that the main morphological-syntactical variants of the determinants of cause are prepositional-case forms, the most common among them are *because of + accusative case*, *due to + dative case*, *as a result + genitive case*, *in connection with + ablative case* and others. Also, casual syntaxemes are presented with adverbial modifiers which define cause of action, process or condition: *hotheadedly*, *absurdly*, *because of anger*, *all of a sudden*, *not fully awake*, and alike. The role of the determinants of cause is rarely played by adverbs: *understanding*, *knowing*, *having heard*, *having not seen*, etc.

The analysis of the determinants with semantic features makes it possible to single out several groups which differ in nuances of lexical meanings and communicative functions. A semantic variability of casual determinants leads to the use of various minimal semantic-syntactic units.

The monitoring of the mechanisms of casual determinant functioning and the variants of their combinability allows deepening the theoretical knowledge about a semantic-syntactic structure of a Ukrainian sentence.

Key words: determinants of conditionality, determinants of cause, causal minimum unit, syntaxema of causes, journalistic texts.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2018 р.

Прийнято до друку 19.11.2018 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Лєснова В. В.

О. В. Гурко (Дніпро)

УДК 811.161.2'36.321

ПСИХОЛОГІЧНИЙ, КОГНІТИВНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАТЕГОРІЇ СТВЕРДЖЕННЯ

Логіко-філософський підхід до трактування категорії ствердження вказує на прямий зв'язок і залежність лінгвістичної категорії та психологічного чинника, оскільки будь-яке висловлення детерміновано особистістю мовця та адресата. Індивід поєднує свій внутрішній стан із суспільно-історичними фактами, він інтегрує чуттєве пізнання дійсності та реакцію на світоглядні, ідеологічні моменти, змінюючись залежно від суспільних виявів.

У сучасному мовознавстві функціонує чимало концепцій щодо репрезентації категорії ствердження. Її здебільшого кваліфікують як логіко-граматичну [Бахарев 1980: 65; Галкіна-Федорук 1951: 21], комунікативно-прагматичну [Владимирська 1999: 10; Музейник 2003: 116], структурно-семантичну [Бабайцева 2010: 93; Калиніна 2011: 16], синтаксичну [Дудик 1973: 219; Куш 2002: 18], семантико-синтаксичну [Вихованець 1993: 63], когнітивно-функційну [Кислицина 2002: 3; Дронова 2012: 135], семантико-граматичну [Ступак 2005: 43; Харитоновна 1982: 111]. У нашому дослідженні, услід за О. Ахмановою [Ахманова 1966: 490], а також ураховуючи думки В. Адмоні, І. Дронової щодо витлумачення ствердження [Адмони 1988: 88; Дронова 2012: 37], вважаємо за доцільне наголосити на модальному характері цієї категорії. У цьому разі, розглядаючи будь-яке граматичне явище в мові, потрібно враховувати людський чинник під час урегулювання мовної поведінки. Саме тому в статті ставимо за мету схарактеризувати основні наукові підходи до вивчення проблеми ствердження в психології. Об'єктом вивчення є категорія ствердження в українській літературній мові.

Згідно з психологічним дослідженням мови О. М. Леонтєва, Л. Виготського, зауважимо, що „її внутрішній розвиток, пов'язаний з розвитком мислення і свідомості загалом, охоплює комунікативну, номінативну та сигніфікативну функцію мови, надаючи їй центральне місце в психології людини і людського спілкування” [Леонтєв 1969: 34; Виготский 1982: 102].

Конкретне та абстрактне сприйняття дійсності стає можливим лише під час розвитку мислення, коли психіка людини робить певний крок, що вможливорює зняття меж між тим, що сприймаємо, уявляємо й згадуємо.